

Vakıf-Müsadere İlişkisi Bağlamında İzzet Holo Paşa'nın Vakıfları İçin Verdiği Hukuki Mücadele*

Abdullah Çakmak**

Öz:

1896-1908 yılları arasında II. Abdülhamid'in mabeyn ikinci kâtipliğini yapan İzzet Holo Paşa, bu dönemde sultana en yakın isimler arasındaydı. Anne ve babasından kalan mirasa görevi esnasında kazandığı mal-mülk de eklenince büyük bir servet sahibi oldu. Şam'ın seçkin ailelerinden Muradilere mensup Behiye Hanım ile yaptığı evlilik, aile içindeki servetin artmasını sağladı. İzzet Holo Paşa ve ailesine ait Suriye vilâyetinde tarla, bağ, bahçe, mezra ve kavaklık gibi miri arazinin yanı sıra ev, dükkân, değirmen ve ahır gibi mülkler de bulunmaktaydı. 1904'te kurdukları ilk vakıfta tasarruf ettikleri miri arazileri akar olarak tahsis etmeyen aile, yaklaşık iki sene sonra tüm emlak ve emvalini vakıflarına tahsis ettiler. Ancak II. Meşrutiyetin ilanı esnasında İzzet Holo Paşa'nın Avrupa'ya firar etmesi vakıf mallarının hacz/müsadere edilmesine neden oldu. Bunun ardından İzzet Holo Paşa ve ailesi vakıflarını hacizden kurtarmak için hukuki mücadeleye giriştiler ve vakfiye şartlarını değiştirmek koşuluyla bu hedeflerine ulaşabildiler.

Anahtar kelimeler: İzzet Holo Paşa, II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet, vakıf, haciz/müsadere.

The Legal Struggle of Izzet Holo Pasha for his Waqfs within the Context of Waqf-Confiscation Relations

Abstract:

Izzet Holo Pasha, who was the second clerk of Abdulhamid II between 1896-1908, was among the figures closest to the sultan in this period. When the property he gained during his assignment was added to his mother and father's inheritance, he amassed a great fortune. His marriage to Behiye Hanım who was a member of Muradi family, one of Damascus' distinguished families, further increased the family wealth. In the Syrian provinces, there were properties such as houses, shops, mills, barns, and miri (state owned) lands such as fields, vineyards, gardens, hamlets, and poplar fields belonging to İzzet Holo Pasha and his family. The family did not assign the state lands they had to the first waqf they established in 1904 as an income generating property, yet, approximately two years later, they allocated all their real estate and assets to their waqfs. However, Izzet Holo Pasha's flight to Europe during the declaration of the Second Constitutional Era resulted in confiscation of the waqf properties. Subsequently, İzzet Holo Pasha and his family embarked on a legal struggle to save their waqfs from foreclosure. They were able to achieve these goals, providing that the conditions in the waqf deed were changed.

Keywords: Izzet Holo Pasha, Abdulhamid II, Mesrutiyet II, waqf, confiscation.

* DOI: 10.16971/vakiflar.902977

Makalenin Geliş Tarihi / Received Date: Haziran 2021 / June 2021

Makalenin Kabul Tarihi / Accepted Date: Aralık 2021 / December 2021

** Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Afyon-TÜRKİYE

e-posta: acakmak1634@gmail.com; ORCID: 0000-0002-9246-3373

Giriş: İzzet Holo Paşa Kimdir?

1852 senesinde Şam'da dünyaya gelen İzzet Paşa, Şam eşrafından Âbidzâde Holo Paşa'nın¹ oğludur. Arşiv belgelerinde ismine daha çok babasına nispetle İzzet Holo Paşa olarak rastlanılmaktadır. Bunun dışında Arap kökenli olmasından dolayı Arap İzzet Paşa olarak da anılmaktadır. Suriye'de başlayan memuriyet hayatı Konya ve Selanik'te devam etmiş ve 1886'da Dersaadet Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Riyasetine atanmıştır. Bu atamayla birlikte memuriyet hayatının kalan kısmı İstanbul'da geçmiştir. Ticaret Mahkemesi Birinci Meclisi Riyaseti ve Şura-yı Devlet azalığının ardından 1895'te Yıldız Sarayı'nda kurenâ-yı pâdişâhîye dâhil olmuştur. Bundan beş ay sonra Mabeyn ikinci kâtipliğine atanmış ve Avrupa'ya firar ettiği 1908 senesine kadar bu görevini sürdürmüştür (BOA, DH. SAİD. d. 4: 708).

Merkezî bir yönetim anlayışına sahip Sultan II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'nda devlete ait bütün işlerini takip eden önemli bir bürokrat kadrosu bulunmaktaydı. Bu kadro içerisinde Arap vilâyetlerinin yönetiminde etkin olanlar arasında ilk sırayı İzzet Holo Paşa almaktaydı. II. Abdülhamid bölgede itibar sahibi âlimler vasıtasıyla hilafeti bir otoriter güç olarak kullanırken İzzet Holo Paşa'nın ilişki ağları sayesinde ise bölgedeki seçkin ailelerin devlet lehine çalışmalarını sağlamıştır.² İzzet Holo Paşa aynı zamanda Suriye, Beyrut ve Musul gibi taşra vilâyetlerine yapılan vali atamalarında da oldukça etkili olmuştur (Kırmızı, 2016: 62). Padişah'tan başka hiçbir amir tanımadığından kendisine II. Abdülhamid'in izniyle Mabeyn-i Hümâyûn içerisinde özel kâtibinin bulunduğu bir daire tahsis edilmiştir. Burada padişaha bağlı Maliye ve Hicaz Demiryolu Hattı komisyonlarına başkanlık etmiştir (Tahsin Paşa, 2015: 53; Kanat, 2019: 91).³ Saraydaki bu konumu Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa ile aralarında amansız bir nüfuz mücadelesi yaşanmasına neden olmuştur (Unat, 1991: 4-5; Tahsin Paşa, 2015: 210-211). Bütün bu hususlar, Osmanlı memaliki Yıldız Sarayı'ndan yönetmeye çalışan II. Abdülhamid nazarında İzzet Holo Paşa'nın ne kadar önemli bir bürokrat olduğunu göz önüne sermektedir.

İzzet Holo Paşa'nın devlet yönetimindeki etkinliği II. Meşrutiyetin ilanına giden süreçle son bulmaya başlamıştır. Meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesiyle II. Abdülhamid'in devlet adamları görevden alınarak birçoğu sürgün edilmiş ve mallarına el koyulmuştur.⁴ İzzet Holo Paşa ise Sultan'dan aldığı izinle 1 Ağustos 1908'de yurt dışına çıkmak için yola çıkmıştır. Elinde hususi bir memuriyetle görevlendirildiğine dair padişah emri bulunduğu halde Büyükkada'dan Çanakkale'ye Marya adlı İngiliz vapuruyla geçmiştir (Süleyman Tefvik, 2011: 245-246). 7 Ağustos'ta Korint Boğazından geçerek 12 Ağustos'ta İtalya'nın Cenova kentine ulaşmıştır. Daha sonra Paris'e gelerek buradan da 21 Ağustos'ta Londra'ya geçmiştir. Osmanlı hükümet makamları bir yandan İzzet Holo Paşa'nın firarında ihmalleri olanları tespit etmeye çalışırken bir yandan da onun peşine düşmüştür. Henüz İngiliz vapurundayken yakalanması için diplomatik girişimlerde bulunulmuş, ancak daha sonrasında Cenova ve Londra'da devam eden bu girişimlerden olumlu bir sonuç alınamamıştır (Hastürk, 2019: 87-89; Gör, 2020: 99-107). Burada yaklaşık 15 ay kaldıktan sonra 20 Ekim 1909'da Londra'nın İslam beldesi olmamasından dolayı ailesiyle birlikte

1 Holo Paşa, Nablus kaymakamlığının ardından Hama ve Havran mutasarrıflığında bulunmuş bir Osmanlı bürokratydı. Bunun yanında Mısır'daki Süveyş Kanalı Şirketi'nde büyük hisseleri bulunmakla birlikte Suriye'nin Duma ve Guta kazalarında da geniş arazilere sahipti (Gör, 2020: 20-21).

2 İzzet Holo Paşa'nın II. Abdülhamid döneminde Arap vilâyetlerindeki etkinliği için bk. Farah (2002: 393-414; Akarlı, 1986: 74-89; Yasamee, 2018: 53).

3 İzzet Holo Paşa'nın sarayda görev yaptığı yıllarda yaşadığı hadiseleri ve bu hadiseler hakkındaki kendi düşüncelerini kaleme aldığı defterler, torunu Ahmet Semih Mümtaz tarafından derlenmiş ve İbrahim Küreli tarafından biri metin diğeri de tıpkıbasımı olmak üzere iki cilt olarak yayımlanmıştır. İzzet Holo Paşa'nın Maliye ve Hicaz Demiryolu Hattı komisyonlarıyla ilgili yazışmaları için bkz. Abdülhamid'in Kara Kutusu Arap İzzet Holo Paşa'nın Günlükleri I (2019: 1/12, 86; 2/75, 90; 3/ 21, 30).

4 II. Meşrutiyetin ardından yaşanan sürgünlerle ilgili müstakil bir çalışma için bk. Polat (2020).

Mısır'a gitmek istemiştir. 16 Kasım'da oğlu Refik ile geldiği Mısır'da Nisan 1911'e kadar kalmıştır. Suriye'de mebus adayı olmak için epey mücadele vermiştir. Ancak buradan herhangi bir sonuç alamayınca tekrar Avrupa'ya dönmek mecburiyetinde kalmıştır. Cenevre, Lozan ve Montrö'de bir müddet yaşayan İzzet Holo Paşa son olarak yeniden Mısır'a dönmüş ve 1924'te burada vefat etmiştir.⁵

1. İzzet Holo Paşa'nın İlk Vakfı

İzzet Holo Paşa, ilk vakfını 27 Cemaziyevvel 1322/9 Ağustos 1904 tarihinde kurmuştur. Bu vakfa ait vakfiyenin aslına ulaşamasa da 18 Rebiulevvel 1324/12 Mayıs 1906 tarihli suretinden İzzet Holo Paşa'nın vakıflarını incelemek mümkündür. Arapça kaleme alınan vakfiye genel olarak İzzet Holo Paşa'nın Medine'de bir ribat inşa ettiğinden ve eşi Behiye Hanım'ın da bu hayrat için bazı mülklerini vakfettiğinden bahsetmektedir. İslâm mimarisinde ribat, sınır boylarında düşmanın saldırısına açık olan yerlerde karakol türünden inşa edilen müstahkem binalar için kullanılmaktadır. Ancak Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz bölgelerinde ribat çoğunlukla yolcuları, kimsesizleri ve özellikle de hacıları barındıracak bir misafirhane ve dervişlere mahsus bir tekke manalarında kullanılmaktadır. Bu bakımdan bu bölgelerdeki ribatlar askerî hiç bir özellik göstermezler (Köprülü, 1942: 276). Bu yönüyle İzzet Holo Paşa'nın vakfiyesinde geçen ribat -aşağıda detayları verileceği üzere- imaret ya da bugünkü kullanımıyla külliye anlamında kullanılmıştır.

İzzet Holo Paşa, kendine ait parasıyla Posta Müdürü Abdullah Fikri'den Medine'nin Münşiye mahallesinde bulunan bir arazi satın almıştır. Medine Kadısı Abdülhamid Efendi er-Rifâî huzurunda yapılan satış akdi sonrasında kendisine 17 Şaban 1321/8 Kasım 1903 tarihli bir hüccet verilmiştir. 9216 (96x96) arşın büyüklüğündeki bu araziye içerisinde mescit, sıbyan mektebi, mutfak ve magsel (banyo) bulunan kırk odalı büyük bir ribat inşa etmiştir. Bu hayrata yönelik vakfiyede yer alan şartlara bakıldığında biri İzzet Holo Paşa'ya, diğeri eşi Behiye Hanım'a ait iki vakfın bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Böylelikle iki vakfa ait şartların tek vakfiyede kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Her iki vakfın tescil işlemleri dönemin Evkaf Nezareti Hukuk Müşaviri Ömer Şeref Efendi tarafından yapılmıştır. Tevliyet, hayatta olduğu müddetçe İzzet Paşa'ya, öldüğünde eşi Behiye Hanım'a, sonra ikisinin erkek çocuklarının en büyüğüne, sonra kız çocuklarına, soyun inkırazından sonra ise Şeyhülharem ve Medine kadısına şart edilmiştir (TK. GM. d. 2297: 1).

Vakfiye suretinde İzzet Holo Paşa'nın hayratına ne gibi akarlar tahsis ettiği bilgisi yer almamaktadır. Bu husus, ona ait vakfın sadece hayratın inşasına yönelik olduğu anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra ribatın işleyişiyle ilgili birtakım şartlar bulunmaktadır. Buna göre; ribatta bulunan kırk odanın altısı Medine'ye gelen Müslüman muhacirlerin tedavisi için hastane hizmeti verecektir. Bu altı odadan üçü hasta odası, biri tabip ve eczacı odası, biri muayene odası ve biri de ilaç deposu olarak düzenlenecektir. Geriye kalan otuz dört oda Şeyhülharem ve Medine kadısı tarafından belirlenecek olan Müslüman muhacirlerin kalmaları için misafir odası yapılacaktır. Odalarda kalacak Müslümanların seçiminde fakirlik, işsizlik ve uzman oldukları zanaat kolu gibi özellikler dikkate alınacaktır. Bunlar arasında Hintli, Çinli, Maveraünnehirli, Türk ve Şamlı olanlara öncelik verilecek ve bunlardan ilim talep edilecektir. Sükna yani odada kalma hakkı miras bırakılamayacak, ancak babasıyla aynı sığata sahip bir çocuk varsa Şeyhülharem ve Medine kadısının izniyle bu hak çocuğa geçebilecektir. Mütevellinin tayin edeceği ribat şeyhi/nazırı, hastanenin yiyecek ve diğher her türlü ihtiyacının karşılanmasından sorumlu olacaktır. Bu doğrultuda ilk

5 Gör (2020: 122), Arap İzzet Paşa'nın 1909'da Mısır'a geldikten sonra 1924'daki vefatına kadar burada kaldığını ifade etmektedir. Hâlbuki Hastürk (2019: 87-89), Arap İzzet Paşa'nın Mısır'a geldikten sonra tekrar Avrupa'ya döndüğünü ve son olarak tekrar Mısır'a gelerek burada vefat ettiğini ortaya koymaktadır.

Vakıf-Müsadere İlişkisi Bağlamında İzzet Holo Paşa'nın Vakıfları İçin Verdiği Hukuki Mücadele

mütevelli olarak İzzet Holo Paşa, Kadiriye tarikatı şeyhlerinden birinin ribat nazırı olmasını şart etmiştir. Bu şeyh, her gün akşam namazından sonra ribat mescidinde tarikat geleneği üzere zikir yapacak ve ribat mektebinde fukara çocuklara Kur'ân öğretecektir. Aynı zamanda sabah namazından sonra Kur'ân okuyup sevabını iki vâkıfa, babalarına ve Behiye Hanım'ın kızının ruhuna hediye eyleyecektir (TK. GM. d. 2297: 1).

İzzet Paşa'nın vakfiyede yer alan ribata ait bölümlerin nasıl kullanılacağıyla ilgili şartlarda öne çıkan iki husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ribatın bir bölümünün hastane olarak hizmet vermesi ve tefrişatının buna göre yapılmasıdır. Dolayısıyla hastanenin, Müslümanların her yıl dünyanın dört bir tarafından hac ve umre ibadeti için geldikleri Medine'deki sağlık hizmetlerine katkı sağlamak düşüncesiyle yapıldığı muhakkaktır. İkinci husus ise ribatta bulunan diğer otuz altı odada kalacak Müslümanların seçimiyle ilgilidir. İzzet Holo Paşa'nın bu kişilerle ilgili mensup oldukları milletleri açıkça zikretmesi oldukça manidardır. Şamlı ve Türk hacılarına öncelik vermesi kendisinin Şamlı bir Arap olmasına ve Osmanlı Devleti'nde önemli hizmetler ifa ettiği sırada Türklerle kurduğu ilişkilere bağlanabilir. Buhara ve Semerkant gibi önemli İslâm şehirlerinin bulunduğu Maverünnehir bölgesinin yanı sıra yine Hindistan ve Çin gibi memleketlerden gelen Müslümanlara da öncelik vermesi, bu bölgelerin Hicaz'a uzaklıklarıyla ilişkili olmalıdır. Zira bu uzak coğrafyalardan hac ibadeti gibi kutsal bir vazife için Hicaz'a hareket eden Müslümanlar, yolculukları esnasında karşılaştıkları bin bir türlü meşakkatten maddi ve manevi olarak etkilenmekteydiler. İşte bu sebepten dolayı birçoğu Hicaz'a ulaştıklarında yardıma muhtaç duruma gelen bu Müslümanlara İzzet Holo Paşa tarafından öncelik verildiğini söylemek mümkündür.

Vakfiyede yer alan vakfın akarları ve giderleriyle ilgili bilgiler ise eşi Behiye Hanım Efendi'nin şartları arasında yer almaktadır. Şam ayanından Seyyid Ebussuud el-Muradi'nin⁶ kızı olan Behiye Hanım, İstanbul Firuz Ağa Mahallesi Divanyolu Caddesi'nde bulunan iki evini altındaki iki dükkânla birlikte ve Nişantaşı'nda Bekçi Sokağı'nda beş oda, bir mutfak ve küçük bir bahçeden oluşan evini bu hayrat için vakfetmiştir. Behiye Hanım, bu akarlardan elde edilen gelirlerin hangi kalemlere ne miktarda harcanacağını açıkça zikretmiştir (TK. GM. d. 2297: 1):

Tablo 1: Behiye Hanım'ın Vakfı Şartları

Masraf Kalemi	Yıllık Masraf Tutarı (Guruş)
Hastane tabibine	4800
İlaç terkibi için	3000
Yemek pişirilmesi için	440
Hasta bakıcılar için	1200
Tıbbi ilaçlar, hastane odaları ile mescidin aydınlatılması, hastaların doyurulması ve diğer masraflar için	4800
Ribat şeyhine	3600
Her vakit ezan okuyan, ribat, mescit ve hastaneyi koruyan, mescidi temizleyen, aydınlatan bir adam için	1200
Ribattaki kuyudan su getirdikten sonra hastaların hizmetini gören bir hizmetliye	1200
Kuyudan su çekmek için gerekli malzeme için	120
Mescide serilmek üzere yıllık beş hasır için	40
Her sene hastalar için pamuklu yatak, yastık ve örtü ile gömlek, başlık, terlik için	920
Toplam	21.320

6 Şam'daki seçkin ulema aileleri arasında yer alan Muradiler, 18. yüzyılda müftülük makamını tekeline almışlardır. Muradi ailesi mensupları mevkilerini sağlamlaştırmak için vakıf mekanizmasını da oldukça etkili kullanmışlardır (Leeuwen, 2012: 145-148).

Behiye Hanım'ın vakfiyedeki şartları doğrultusunda hazırlanan Tablo I'deki veriler, ağırlıklı olarak ribattaki sağlık hizmetlerine yöneliktir. Böylelikle Behiye Hanım'ın bu şartları ile İzzet Holo Paşa'nın ribatın işleyişi hakkındaki şartları birlikte değerlendirildiğinde vakfın temel amacının sağlık hizmeti sunmak olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında sağlık hizmetlerinin ön planda tutulduğu ribatta yer alan mescit ve sıbyan mektebi, dinî ilimlerin tahsil edilmesine de imkân verildiğini göstermektedir. Ribatta görevli personelin maaşından hastane için gerekli ilaçlara, mescide serilecek hasırlardan hastaların kılık kıyafet gibi temel ihtiyaçlarına kadar masrafların yıllık olarak tespit edilmesiyle ribattaki hizmetlerin aksamamasına yönelik tedbirlerin alındığı anlaşılmaktadır. Bu masrafların dışında zamanla ortaya çıkacak tamir ihtiyacı için de 110 Osmanlı altını ayrılmıştır. Bütün bu masraflar çıkarıldıktan sonra vakfın kalan geliri Şeyhülharem ve Medine kadısı nezaretindeki vakıfların masraflarına harcanmak üzere Nebevi Hazinesine aktarılacaktır. Behiye Hanım ayrıca hastane personelinin çalışma mesailerini düzenleyen şartlar da koymuştur. Buna göre; doktor ve eczacı gündüz çalışacak ve gece ise hastanede kalacaklardır. Aşçı güneş batmadan önce hastaneden çıkmayacak, hasta bakıcılar ise hastaların zaruri ihtiyaçlarını görmek üzere gece gündüz hastane bulunacaklardır (TK. GM. d. 2297: 1).

İzzet Holo Paşa, eşiyle birlikte kurdukları ilk vakıftan iki sene sonra kendisine ve ailesine ait bütün mal varlıklarını bu vakfa akar olarak tahsis etmek istemiştir.

2. el-Âbid Ailesinin Bütün Mal Varlıklarını Vakfetme Girişimleri

İzzet Holo Paşa, eşi Behiye Hanım ile kurdukları ilk vakfın ardından Evkaf Nezareti'ne 10 Zilkade 1323/6 Ocak 1906 tarihli bir arzuhal sunmuştur. Kızları Lemia ve Seniye, oğulları Muhammed Refik, Abdurrahman ve Muhammed Ali ile torunları Şerife'nin de imzalarının bulunduğu bu arzuhalde; Şam sancağına tabi Duma ve Baalbek kazaları ile Hama sancağına tabi Hamidiye kazasında bulunan mülklerini cihât-ı birreye ve zürriyete vakf edeceklerini bildirmişlerdir. Miras, satın alma ve devir gibi yollarla uhdelerinde bulunan mülklerin cinsini ve senet tarihlerini gösteren bir pusulayı (BOA, İ. EV. 39/76, 1) da arzuhalde birlikte sunmuşlardır. Talepleri ise pusulada bildirilen yerlerdeki binalar, ağaçlar ve araziler her ne kadar kendilerine ait mülkler olsa da bunlara sonradan eklenen bazı miri arazinin vakfedilebilmesi için temlikname çıkarılmasıdır (BOA, İ. EV. 39/76, 4). Konu hakkında Osmanlı bürokrasisinde gerekli yazışmalar başlatılmış (BOA, BEO. 205659; İ. EV. 39/76, 2) ve 24 Ocak'ta Sadrazam Ferid Paşa konu hakkında kaleme aldığı tezkireyi Yıldız Sarayı'na sunmuştur. Bunun üzerine İzzet Holo Paşa ve ailesinin tasarrufunda bulunan arazilerin Divan-ı Hümayun'daki kayıtlarının tashih edilmesi için 13 Nisan'da irade-i seniyye sadır olmuştur (BOA, DH. MKT. 1074/13, 1; VGM. d. 597: 1). Aynı gün Divan-ı Hümayun tevkiicisi Mahmud Cemal Bey'e hitaben bu kayıtların tashih edilmesi emrini içeren ferman hazırlanmıştır.⁷

İzzet Paşa ve ailesinin girişimleri sonucunda hazırlanan fermanında yer alan "vezirim İzzet Paşa edâmallahu te'âlâ iclâlehû ile zevce ve mahdûmlarının bâ-sened uhde-i tasarruflarında bulunan..." ifadesi dikkat çekmektedir (TK. GM. FRM. 1/32). Bu ifadeye göre, tashih edilecek arazi kayıtları yalnızca İzzet Holo Paşa ile eşi ve erkek çocuklarını kapsamaktadır. Hâlbuki ailenin Evkâf Nezareti'ne sunduğu arzuhalde kızları

7 İzzet Holo Paşa'nın vakıf kurması için gerekli temliknamenin çıkarılması talebinin üzerinden yaklaşık üç ay sonra konuyla ilgili bir ferman da ısdar edilmiştir. Fermanın sonunda Divan-ı Hümayun'daki kayıtların tashihine yönelik Tevkii Mahmud Cemil Bey'e hitaben verilen emir şöyledir: "... sen ki tevkî'i müşârün-ileyhsin keyfiyet ma'lûmun oldukda ber-minvâl-i muharrer ebniye ve eşcâr ve arâzî kaydını mülkiyet üzere kaleminle bi't-tashîh icmâl-i hâkânîsinin i'tâsı husûsuna mübâderet eyleyesin." (TK. GM. FRM. 1/32.).

Seniye ve Lemia hanımlar ile torunu Şerife Hanım'ın da imzaları bulunmaktaydı. Burada cevaplanması gereken soru, İzzet Holo Paşa ve ailesinin arzuhaline rağmen fermandaki ifadenin eksik bırakılmasına neyin ya da kimin sebep olduğudur. Bu konu hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olmasa da İzzet Holo Paşa ile Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa arasındaki nüfuz mücadelesinin bu hususta etkili olabileceği akılda tutulmalıdır.

İzzet Holo Paşa ve ailesi, fermandaki hatanın farkına vardıklarında ek bir temliknamenin çıkarılmasını talep etmişlerdir. İlk taleplerine ilaveten İstanbul ve Büyükaada ile Şam merkez ve Kunaytara kazasında kendilerine ait mülkleri de vakıflarına katmak istediklerini ifade etmişlerdir (BOA, BEO 214407; Y. A. RES. 137/58, 1-3; Y. A. RES. 139/16). Bu kapsamda Osmanlı Devleti tarafından gerekli çalışmalar başlatılmış, ancak arazilerin büyük bir kısmının Suriye vilayetinin farklı kazalarında bulunması hasebiyle tespit işleminde birtakım sıkıntılar yaşanmıştır. Bunlardan biri İzzet Holo Paşa'nın arzuhalinde açıkça ifade ettiği Hamidiye kazasındaki arazileriyle ilgilidir. Hama sancağına bağlı Hamidiye kazası kaymakamının incelediği tapu kayıtlarında burada herhangi bir emlak ve araziye sahip olmadığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte yapılan inceleme sonucunda Hama sancağının merkez kazasında bulunan Avniye köyü arazisinin İzzet Holo Paşa'ya kayıtlı olduğu tespit edilmiştir (BOA, Y. A. RES. 139/48, 3). Arzuhalinde verdiği bilgilerle çelişen bu durum üzerine Avniye köyü arazisinin vakfedilecek araziler arasında bulunup bulunmadığı kendisine sorulmuştur. Bunun üzerine İzzet Holo Paşa bu köydeki arazilerini de vakfedeceğini bildirmiştir (BOA, Y. A. RES. 139/48, 1).

Arazileri hakkında Defter-i Hakani Nezareti tarafından yürütülen işlemler sürdüğü esnada İzzet Holo Paşa'nın henüz İstanbul'da olduğu anlaşılmaktadır. Böylelikle arazilerinin temlik kayıtlarının çıkarılmasında yaşanan problemlerin giderilmesi için gerekli müdahale imkânına sahip olmuştur. Ancak her ne kadar kendisine ve ailesine ait bütün mal varlığını vakfetmeyi başarmışsa da II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte vakıfları müsadere⁸ gibi büyük bir tehlikeyle karşılaşmıştır.

3. İzzet Holo Paşa'nın Vakıflarına Uygulanan Müsadere

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıları sonucunda ikinci defa meşrutiyet ilan etme kararı alan II. Abdülhamid, bunu ilk olarak 23 Temmuz'da Mabeyn İkinci Kâtibi İzzet Paşa'yla paylaşmış ve kararı Heyet-i Vükela'ya tebliğ etme görevini ona vermiştir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanının ardından halkın öfkesi II. Abdülhamid'in çevresindeki bürokratlarına yoğunlaşmıştır. Osmanlı Hükümeti ile İttihat ve Terakki Cemiyeti de bu doğrultuda hareket ederek eski rejimin bürokratlarına baskı uygulamaya başlamışlardır. Fakat İzzet Holo Paşa başına gelecek muhtemel felaketlerden haberdar olarak yurt dışına firar etmek üzere 1 Ağustos 1908'de yola koyulmuştur (Georgeon, 2012: 552-563; Kansu, 2001: 180-182). Onun Büyükaada'dan Çanakkale'ye Marya adlı İngiliz vapuru ile geçtiği haberi şüyu bulunca derhal yakalanması için harekete geçilmiştir. Ancak İngiliz vapuruna bindiğinden Osmanlı Devleti ile İngiltere Devleti arasındaki ilişkiler bozulacağı gerekçesiyle bu vapura karşı bir taarruz yapılamamıştır. Sadrazam, onun firarıyla ilgili gelişmeleri bu şekilde Saray'a sunarken Şura-yı Devlet'in firar eden paşaların mal varlıklarıyla ilgili bir karar aldığını da bildirmiştir. Buna göre Selim Melhame ve İzzet Holo gibi paşaların

8 Müsadere: Devlet erkânı ile eşraf ve ayanın ecelleriyle öldüklerinde veya herhangi bir sebeple idamlarında metrukâtının ve bazen de sağlıklarında mallarının hükümet namına zapt edilmesi demektir (Pakalın, 1983: II, 624-626). Osmanlı dönemi müsadere uygulamalarına yönelik bazı çalışmalar şunlardır: Ünal (1987: 95-112); Yüksel (1992: 399-424); Karataş (2006: 219-237); Akyılmaz (2008: 389-420); Öcün (1999: 371-383); Telci (2007: 145-166).

ilk zamanlar mali güçleri yokken devlet nezdindeki görevleri sayesinde çalıp çırparak servet kazandıkları iddia edilmiştir.⁹ Dolayısıyla bu kişilerin gerek Osmanlı gerekse yabancı devletlerin topraklarında bulunan menkul ve gayrimenkullerinin haczedilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, Y. A. HUS. 524/29, 1-2).

İzzet Holo Paşa hakkındaki iddialar Ziraat Bankası Piyangosu, İskân-ı Muhacirin ve Islahat-ı Maliye komisyonlarındaki görevleriyle ilgilidir. Bu komisyonlardan sorumlu olduğu ancak bunların hesap devirlerini gerçekleştirilmeden firar ettiği üzerinde durulmuştur. Bu yönüyle ilk tahkikatın başlatılarak hakkında şahsi davanın açılmasına ve emlakinin haciz altına alınmasına karar verildiği nezaretlere 9 Ağustos'ta bildirilmiştir (BOA, BEO. 252873). Böylelikle ilk tahkikat Şura-yı Devlet Maliye Dairesi Reisi Mecdüddin Efendinin başkanlığında Şura-yı Devlet'ten ve Divan-ı Muhasebat'tan birer üyenin bulunduğu heyet tarafından başlatılmıştır (BEO. 261292, 3).

Meşrutiyet yönetimi tarafından hakkında tahkikat başlatıldığı ve vakıflarının hacz edildiği haberini bazı Avrupa gazetelerinden okuyan İzzet Holo Paşa, 20 Eylül 1908 tarihli iki gizli ariza kaleme alarak birini Saray'a diğerini ise Sadaret'e göndermiştir. Saray için kaleme aldığı arizada mali olarak oldukça güç şartlar altında Osmanlı memalikinı terk ettiğinden bahsetmiştir. Bu sebeple padişahın kendisine teminat vermesini beklediğini ve bunun için daha önce birkaç defa ariza gönderdiğini ifade etmiştir. Arizada Vakıflarıyla ilgili olarak geçen ifadeleri ise şöyledir (BOA, Y. EE. 15/80, 1):

“Şam'daki akarât-ı memlûkânem şer'an ve kânûnen mevkûftur, yani Medine-i Münevvere'de inşâ ettiğim hastahâne, gurebâhâne, mekteb ve mescide â'iddir. Ol bâbdaki vakıfnâme Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nde müsecceldir. Fermân-ı âlî de orada mukayyedir. Fukarâ hukûkunun vikâye buyrulacağı şübhesizdir.

Herhâlde vatanımdan dûr olarak Avrupa'da ne vakte kadar kalacağımın ta'yîniyle beraber şu haciz ve müsâdere mu'âmele-i gadriyesinin ref' olunmasının emr ü fermân ve ma'âş-ı memlûkânemin lütfen ve âtîfeten ihsân buyrulmasını hak-i pâ-yi akdes-i hümâyûnlarına istirhâm eylerim. Herhâlde fermân.”

Sadarete gönderdiği arizada ise görev yaptığı müddetçe vatana ve millete ihanet etmediğini vurgulayan ifadelerin ardından son kısmında yine vakıfları hakkında yapılan muameleyle ilgili fikirlerine yer vermiştir. Buna göre; vakıflarının müsaderesiyle ilgili irade-i seniyyenin şifahen verildiğini hatırlatarak padişah tarafından kendisine teminat verilmesini beklediğini tekrarlamıştır (BOA, Y. EE. KP. 33/3213, 1).

Meşrutiyet yönetimi, firar eden İzzet Holo Paşa'yı kendi haline bırakmamış ve yaptığı her işi takip etmiştir. İzzet Holo Paşa, Saray ve Sadarete gönderdiği arizalarla suçsuz olduğunu savunurken bir yandan da İstanbul ve Suriye'de bulunan mülklerinin idaresiyle ilgili işlemlere bakmaları için bazı kişilere vekâlet vermeye çalışmıştır (BOA, BEO. 257227; DH. MKT. 2657/96, 1). Ancak özellikle Hicaz Hattı Komisyonu görevinde bir ilişğinin olup olmadığı henüz belirlenmediğinden Demiryolu Komisyonu birinci azası, İzzet Holo Paşa'nın mülklerinin başkasına geçirilmesine fırsat vermemek için ihtiyati haciz koyulmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir (BOA, BEO. 257228; BEO. 257285). Vekâlet meselesinin detayları da ortaya çıkmaya başlamış ve İzzet Holo Paşa'nın Londra'da vekâlet tanzim ettirdiği haber alınmıştır. Bütün mal, mülk ve arazilerini idare etme, kira bedellerini alma, her mahkemede davalı ve davacı sıfatıyla bulunma,

9 İzzet Holo Paşa gibi yolsuzluk yaparak servet edinmekle suçlanan Selim Melhame Paşa, II. Abdülhamid döneminde Ziraat, Meadin ve Orman Nazırlığı yapmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra o da 28 Temmuz'da bir İtalyan gemisiyle İstanbul'dan kaçmıştır. On beş yıl sürdürdüğü nazırlık görevinde hatırı sayılır bir servet elde etmiş ve kaçarken bu serveti kendisiyle menfaat ilişkisi kuran az sayıdaki insanın hesabına aktarmıştır (Kansu, 2001: 179-180).

haciz koyma ve kaldırma gibi işlere bakmak üzere biri Aram Şabuh Efendi ve diğeri oğlu Abdurrahman Bey'e vekâlet vermiştir (BOA, BEO. 257664). Ancak Sadaret bu vekâletlerin dikkate alınmaması için Dâhiliye, Adliye ve Hicaz Demiryolu nezaretlerine emirler göndermiş ve ayrıca Şehremaneti ile Suriye ve Beyrut vilayetlerine bu emrin tebliğ edilmesini sağlamıştır (BOA, DH. MKT. 2662/3, 1; BEO. 260934; BEO. 259516). Emir doğrultusunda hareket eden Suriye valisi 12 Kasım 1908'de İzzet Holo Paşa'nın emlak kayıtlarının üstüne haciz işareti koyulması için gerekli birimlere tebligat göndermiştir (BOA, BEO. 257228).

Görev aldığı komisyonlara ait hesapları vermeden firar etmekle suçlanan İzzet Holo Paşa, bu defa hakkındaki iddialara cevap mahiyetinde 30 Muharrem 1327/21 Şubat 1909 tarihli bir arzuhal kaleme almıştır. Ziraat Bankası Piyangosu ile Techizat-ı Askeriye komisyonuna ne üye ne de başkan olarak katılmadığı gibi kurenalık sıfatıyla da bu komisyonların işlerine hiç karışmadığını ifade etmiştir. Muhacirin Komisyonunda ise bir müddet birinci azalık yaptığını, ancak muhacir iskânı tahsisatının doğrudan vali ve defterdarlar ile yerel komisyonların marifetiyle gerçekleştiğini, bu yönüyle herhangi bir zimmetinin bulunmadığını beyan etmiştir (BOA, BEO. 272042, 24). Meclis-i Mahsusa, İzzet Holo Paşa'nın bu arzuhali ile komisyonlarla ilişkisinin olup olmadığına dair kurumlar arasında yapılan yazışmaları inceleyerek 18 Ağustos'ta bir mazbata çıkarmıştır. Bu mazbatada; Hicaz Demiryolu işinden bir miktar borcunun kaldığı anlaşılmış ve ilk olarak bunu ödemesinin teklif edilmesine, eğer ödemek istemezse mallarından haczedilerek Hicaz Demiryolu Nezareti'ne gönderilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Ziraat Bankası Piyangosu, İskân-ı Muhacirin, Islahat-ı Maliye ve Techizat-ı Askeriye komisyonlarıyla ilgili ilişkisinin tahkikatını sürdüren heyet yaptığı ilk çalışmalarda herhangi bir sonuca varamayınca bu işin hesap bilen bir heyet tarafından sürdürülmesine karar verilmiştir (BOA, BEO. 272042, 9).

İzzet Holo Paşa'nın firarının ardından hakkında yapılan tahkikat bu şekilde devam ederken 20 Ekim'de Dâhiliye Nezareti'ne yazılan Sadaret tezkiresi, meşrutiyet yönetiminin paşa hakkındaki görüşlerini göstermek bakımından oldukça önemli ifadeleri ihtiva etmektedir. Söz konusu tezkire; İzzet Holo Paşa'nın tevliyetinde bulunan vakıfların Divân-ı Harb-i Örfi'ce haczedilmesi, Medine'deki mescit, hastane ve mektep gibi hayratının işlevini yitirmesine ve dolayısıyla fukaranın bundan zarar görmesine neden olacağına temas etmektedir. Bütün bunlara rağmen kötü oldukları bilinen birçok kişi sürgün edilerek malları haczedildiğinden firar eden İzzet Holo Paşa'nın da vakfettiği mallarının haczine karar verilmiştir. Ancak haczedilen malların vakıf olması temkinli hareket edilmesini zaruri kılmıştır. İzzet Holo Paşa'nın inşa ettiği hayrat ve bunlar için kurduğu vakfa bütün mal varlığını tahsis etmesinin aslında eskiden beri vezirler tarafından müsadere usulünden kaçmak için uygulanan bir tedbir olduğuna dikkat çekilmiştir. Ancak her ne sebeple olursa olsun vakfın haczedilmesi hayratın kapanmasına ve bu da fukaranın zarar görmesine neden olacağından bunun caiz ve meşru olmadığı düşünülmüştür. Bu yüzden bütün vakfiyelerin incelenmesi ve içeriğine göre eğer mütevelliyeye tahsis edilmiş galle varsa bunun haczedilmesine karar verilmiştir (BOA, DH. SYS. 94/5, 3). Bunun üzerine 16 Kasım'da Defter-i Hakani, İzzet Holo Paşa ve ailesine ait vakfiyelerdeki gelirleri ve bunlara ait şartların ne olduğunu Evkaf Nezaretine sormuştur. Evkaf Nezareti, İzzet Holo Paşa'nın 700 küsur bin dönüm miktarındaki vakıf mallarının yeri, çeşidi ve miktarını belirten bir defteri Defter-i Hakani'ye sunmuştur. Buna göre bu vakıf mallarının yer bilgileri şöyledir: (BOA, ŞD. 73/6, 5).

Tablo 2: İzzet Paşa ve ailesine ait vakıf gelirlerinin bulunduğu kaza ve köyler

KAZA	KÖY/MEZRA/MAHALLE
DUMA	Büzeyna Karyesi
	Cerba Karyesi
	Hazrama Karyesi
	Züreykiyye Mezraası
	Gurayfa Karyesi
	Beyt Naim Karyesi
	Muhammediye Karyesi
	Meyda'a Karyesi ile Seferiye ve Tayyibe Mezraaları
	Havşu'l- Salihye Mezraası
BAALBEK KAZASI	Î'ât Karyesi
	Mecdelun Karyesi
	Havr Ta'la Karyesi
	eş-Şuaybe Karyesi
	Hüsam ve Maarbun Mezraaları
ŞAM-I ŞERİF KAZASI	Kadem Karyesi
	Saruca Mahallesi
	Meydan-ı Tahtani Mahallesi
	Kanavat Mahallesi
HAMİDİYE KAZASI	Avniye Karyesi
VADİYÜ'L-ACEM KAZASI	Sergaya Karyesi
KUNAYTARA KAZASI	Ferec Karyesi

Defterin arkasında vakfın şartlarıyla ilgili hazırlanan özet bir bilgi yer almaktadır. Bu özet, İzzet Holo Paşa ve ailesine ait 1907 tarihli vakfiyeden çıkarılmıştır. Buna göre; vakfın imar, ıslah ve idaresi için gerekli masraflar harlandıktan sonra kalan gallenin öşrü mütevelliyeye verilecektir. Kalan miktardan 750 lira vücut-ı birre sarf olunmak üzere ayrılacaktır. Bundan sonra her ne kalırsa İzzet Paşa'nın bütün veresesi arasında İslam hukukuna göre dağıtılacaktır. Hayır için ayrılan 750 liraya ait şartlar ise şöyledir (BOA, ŞD. 73/6, 5):

- 1- Harem-i Şerif-i Nebevî'nin elektrikle aydınlatılmasını sağlayan makinenin idaresiyle meşgul iki makiniste yıllık 180 lira,
- 2- Aydınlatma motoru için gerekli petrol alımına 120 lira,
- 3- İzzet Holo Paşa'nın Müslüman fakara için Medine-i Münevvere'de inşa ettiği imaretin dâhilindeki mektepte Kur'ân hatm eyleyenlere 8 lira,
- 4- Ravza-ı Mutahhara'da Kur'ân-ı Kerim tilavetle sevabını evvela Hz. Muhammed'in ruhuna, sonra vâkıf ile pederi Holo Paşa'nın ve validesi Fatma Hanım'ın ve âbâ ve ecdadının ve bütün Müslümanların ruhlarına hediye etmek üzere tayin olunan dört hafıza 22 lira,
- 5- İmaretteki Müslüman fakirlerin doyurulması için 20 lira,
- 6- Vâkıf tarafından Şam'da inşa edilen İnas Mektebinin vakfiyede belirtilen vazifelilerine ve diğer işlerine 400 lira.

Evkaf Nezareti'nin Defter-i Hakani'ye sunduğu bu belgeden İzzet Holo Paşa'nın 19 Ağustos 1907 tarihli

ikinci bir vakfiye hazırlatarak kendisine ve ailesine ait bütün mal varlıklarını bu vakfa tahsis ettiği anlaşılmaktadır (VGM. d. 597: 1-44). Bu vakıfla ilgili diğer yazışmalar takip edildiğinde İzzet Holo Paşa'nın haciz kararının kaldırılması için verdiği mücadeleye daha önce vekil tayin ettiği oğlu Abdurrahman'ın da 1913 senesi itibarıyla müdahil olduğu görülmektedir. Kendisi Galata'da Abid Hanı'nda Maden Mühendislerinden Abdurrahman el-Abid imzasıyla bir arzuhal kaleme almıştır. Arzuhalde dedesi Holo Paşa'dan intikal edip vakfettikleri mülklerin vakfiye şartlarına riayet edilmediğini ve konuyla ilgili haklarını aramak üzere kaybettikleri vakfiyenin bir suretinin çıkarılarak tarafına verilmesini talep etmiştir. Bu talep Meşihat tarafından Evkaf-ı Hümayun Mahkemesi Kadılığı'na iletilmiştir. İzzet Holo Paşa'nın Suriye havalisinde bir milyon cerîbi aşan araziyi daha önce vakfederek tevliyetini kendi tasarrufuna aldığı anlaşıldığı, ancak bu durumun yerel halk tarafından bazı hoşnutsuzluğa sebep olacağı düşünülerek vakfiye suretinin çıkarılmasında tereddüt edildiği cevabı verilmiştir. Fakat Defter-i Hakani ile gerçekleştirilen yazışmalarda bu arazilerle ilgili yapılan işlemlerin usulüne uygun olduğu tespit edilmiştir. Bu yönüyle Şeyhülislam Esad Efendi 23 Şaban 1331/28 Temmuz 1913 tarihli yazısında konu hakkında alınacak kararı Şura-yı Devlet'e havale etmiştir (BOA, BEO 317621, 5). Bu esnada İzzet Holo Paşa'nın vakfiyesindeki şartlar dikkate alınarak hazırlanan Evkaf Mahkemesinin ilamıyla vakıf tevliyetinin Evkaf Hazinesi'nce zaptına karar verilmiş (BEO 317621, 8) ve Padişah iradesinin de buna muvafık olduğu Sadarettin Evkaf Nezareti'ne 8 Kasım'da bildirilmiştir (BOA, BEO. 317167). Bu karar üzerine 25 Kasım'da ikinci bir arzuhal kaleme alan Abdurrahman, babalarıyla birlikte şeriat ahkâmına uygun olarak kurulan ve tescil edilen vakıflarının Evkaf Mahkemesi tarafından kanuna aykırı bir ilamla zapt edildiğini dile getirmiştir (BOA, BEO. 317621, 4). Meşihat'ın Abdurrahman'a ait arzuhaler doğrultusunda vakfiye suretinin kendisine verilip verilemeyeceği kararını havale ettiği Şura-yı Devlet ise 29 Kasım'da aldığı kararı Sadarete bildirmiştir. Kararda Evkaf Mahkemesi'nin ilamı etkili olmuştur. Zira bu ilamda vakfettiği arazi varidatının sadece 750 lirasını vücut-ı birre ve kalan büyük kısmını ise evladına şart ve tahsis ettiğinden İzzet Holo Paşa'ya ait vakıf, evkaf-ı gayr-i sahiha olarak değerlendirilmiştir. Bu yönüyle bu vakfın yalnızca evlada tahsisi şeran caiz olmadığından İzzet Holo Paşa'nın tevliyetten azli, vücut-ı birre ait şartının devamı, beytülmal masrafı olmayan cihetlere tahsis edilen varidatın Haremeyn-i Muhteremeyn Evkafı'na ilhakı ve vakfın Nezaret tarafından idaresine karar verilmiştir. İşte ilamda yer alan bu kararlardan dolayı İzzet Holo Paşa'nın vakıfla alakası kalmadığından vakfiye suretinin kendisine verilmesi gereksiz görülmüştür (BOA, ŞD. 3194/147; BEO. 317621, 6).

4. Vakfın Müsadereden Kurtarılmasında Önemli Bir Dava: 7 Şubat 1915

Vakfı ve ona bağlı akarları hacizden kurtarmak için hukuk mücadelesine devam eden İzzet Holo Paşa, hakkında daha önceden verilen Evkaf Mahkemesi kararına karşı temyiz ve istinaf davası açmıştır. Bu defa vekili Saruhan Mebusu Mustafa Fevzi Efendi'dir. Oğlu Muhammed Ali Bey'e Amerika Devleti Konsolosluğu'nca düzenlenen vekâletname ile tüccardan Abdülcélil Bey, ailenin diğer bireylerine ise diğer oğlu Abdurrahman Bey vekâlet etmiştir. Davalı konumunda olan kişi ise Evkaf-ı Hümayun Hazinesi Hukuk Müşaviri Muavini Abdurrahman Niyazi Bey'dir. Davacıların ifadesine göre; 19 Ağustos 1907 tarihli ve tescilli vakfiyeleri bulunmasına rağmen vakıflarına haksız yere el koyulmuştur. Evkaf Mahkemesi'nin 4 Zilhicce 1331/4 Kasım 1903 tarihli ilamında vakıflarıyla ilgili alınan kararlar kanuna aykırıdır. Vakıflarına ait gelirlerin büyük bir kısmı iddia edilenin aksine köy ve mezralardan oluşmayıp müsakkafat ve emlakten oluşmaktadır. Bu yönüyle vakfın ümera vakfından sayılarak şartlarının değiştirilmesi ve tevliyetin Evkaf Nezareti'ne bırakılması vâkıflara ve mütevelliyeye bir müdahaledir. İzzet Holo Paşa ve ailesinin bu iddiaları

karşısında Abdurrahman Niyazi Bey de cevap vermiştir. Cevabında vakfiyede isimleri tek tek yazılı olan arazi, bağ, mezra ve diğer akarların bu kişiler tarafından vakfedildiğini kabul etmekle birlikte 4 Zilhicce 1331/4 Kasım 1913 tarihli ve kadı Mustafa Rıza Efendi'nin mührünü taşıyan ilam üzerine bu vakıflara müdahale ettiğini ifade etmiştir (VGM. d. 597: 44-45; TK. GM. d. 2297, 3: 1). Davacıların zaten bahsi geçen bu ilamın hukuka aykırı olduğunu iddia etmeleri, onlar açısından Abdurrahman Niyazi Bey'in mahkemede pek de tatmin edici bir cevap vermediğini göstermektedir.

Abdurrahman Niyazi Bey'in bu cevabından sonra davacıların yeni ifadeleri anlaşmazlığın sebebini ortaya koymuştur. Buna göre anlaşmazlık, gerçekte iki vakıf olmasına rağmen bunun tek bir vakıf gibi değerlendirilmesinden kaynaklanmıştır. Birinci vakfiyede yer aldığı üzere mülk olan bağ, ağaç ve akarların vakf-ı sahih olarak kurulduğu ve idaresinin de tevliyet şartı gereği İzzet Holo Paşa'ya ait olduğu ifade edilmiştir. İkinci vakıf ise miri arazi ve mezralardan oluşup idaresi ve tasarrufunun İzzet Holo Paşa ve ailesine ait olması gerekirken her nasılsa kâtibin hatası yüzünden bu şartın yazılmadığı iddia edilmiştir. Bu sebeple iki vakıf aynı şartlara sahip tek bir vakıf gibi görüldüğünden Nezaretçe zapt ve idaresine el koyulmuştur. Bu iddianın ardından ellerinde bulunan tapu senetleri incelenmiş ve söz konusu vakfiyenin gerek kaleme alınışının gerekse tescili hakkında tutulan zaptın karışık ve düzensiz olduğu anlaşılmıştır. Şahitler de İzzet Holo Paşa'ya ait bir vakıf ve ailesine ait diğer vakıf olmak üzere iki ayrı vakfın olduğuna şahadet etmişlerdir (TK. GM. d. 2297, 3: 1-2). Muteber fıkıh kitaplarındaki hükümler de incelenmiş ve bu hükümler davanın seyrinde etkili olmuştur. Buna göre; yalnızca vakfiyelerde yazılı şartlara itibar olunmayıp vâkıfların bizzat telaffuz ettikleri şartlar şer'an geçerlidir. Yine arazi gallesine ihtiyaç duymayan bu gibi vakıfların miri arazi ve mezralarının rakabesi Beytülmal'e aittir. Buna rağmen temellük-i gayr-i sahih ile mülkname alınsa bile bunlar mutasarrıflarının sahih mülkü olamazlar. Mevkufun ise vakıf işlemi esnasında vâkıfa ait sahih bir mülk olması şarttır. Bu sebeple böyle arazinin vakfiyeti Sultan izni olsa bile Beytülmal masrafı olmayan evlada tahsisi şer'an gayr-i sahihtir. Reddü'l-Muhtar'dan referansla miri arazinin dinî ya da kanuni bir sebep olmaksızın tapulu mutasarrıfları ellerinden alınması ve onların razı olmadığı başka bir cihete tahsisi caiz değildir. Vâkıfın şartı, Şâriin nassı gibidir fehvasınca bunu padişah da değiştiremez. Bu yönüyle vakfın mütevellisi İzzet Holo Paşa tarafından eskiden olduğu üzere tasarruf ve idare edilmesi gerektiğinin anlaşıldığından bu vakfa bundan sonra Evkaf Hazinesi tarafından müdahale edilmemesi kararlaştırılmıştır (TK. GM. d. 2297, 3: 2).

İzzet Holo Paşa ve ailesine ait vakıflar hakkında çıkan bu kararın ardından ikinci vakfiye yeniden düzenlenmiştir. İzzet Holo Paşa'nın vekili Abdülcélil Efendi bu vakfın tescil işlemleri için Niyazi Bey'i mütevellî tayin etmiştir. O da İzzet Holo Paşa'nın 25 bin adet tam yüzlük mecidî altını, tevliyeti Evkaf-ı Hümayun Nezaretî'ne meşruta olduğu halde Medine'de inşasına başlanılan medrese-i külliyenin bina ve inşasına veya galesi Nezaretin uygun göreceği bir hayır cihetine sarf olunmak üzere vakfettiğini ikrar etmiştir. Birinci vakfiyesinde olduğu gibi vakıf şartlarının ve masraflarının değiştirilmesinde kendini yetkilendirmiştir. Yıllık 200 adet tam yüzlük Mecidi altının ise medresenin ihtiyaçlarına yine Evkaf-ı Hümayun marifetiyle sarfını şart ve tahsis etmiştir. İlamın son kısmında vakfiyelerde uygulanan mürâfaa usulü gerçekleştirilmiş ve böylelikle yeni şartlara sahip vakfın tescili sağlanmıştır. Son olarak bu evkaf ve miri arazilerin tevkiî hattıyla Kuyud-ı Hakani'ye yazılması ve Kuyud-ı Kadime vakfiye idaresine kaydedildikten sonra senet sahiplerinin her birine ilmühaber verilmesine karar verilmiştir (TK. GM. d. 2297, 3: 2-3).

Konu hakkında sadır olan irade-i seniyye,¹⁰ İzzet Paşa vakıflarıyla ilgili süren davaların 7 Şubat 1915 tarihli Evkaf Mahkemesi ilamıyla son bulmasını emretmiştir. Bu ilam ve içerisinde yer alan vakfiye ahkâmının bozulmasına yönelik gerek Evkaf Nezaretinin gerekse Abidzâde ailesinin açacakları davaların hâkimler tarafından dinlenmesi yasaklanmıştır.

İrade-i seniyye ile aynı gün Sultan Reşad'ın tuğrasını taşıyan bir ferman hazırlanmıştır. Bu fermanla Divan-ı Hümayun Tevkiicisi Muhtar Bey'e "sen ki Tevkî'i müşârün-ileyhsin, keyfiyet ma'lûmun oldukça evkâf ve arâzî-i mezkûrenin Defter-i Hâkânîce olan kaydı mahallini ol vecihle kaleminle bi't-tashîh îcâb eden mahallere ilm ü haberi i'tâ kılınmak üzere icmâl-i hakânîsinin istârına mübâderet eylesin." şeklinde emir verilmiştir.

Vakıflarını bu şekilde kurtaran İzzet Holo Paşa, yaklaşık beş yıl sonra çıkarılan umumi aftan faydalanmak üzere bazı gayrimenkullerinin üzerindeki haciz kararının kaldırılması için de girişimlerde bulunmuştur. Sadaret'e yazdığı 26 Zilhicce 1338/10 Eylül 1920 tarihli arzuhalde, Meşrutiyetin ilanı esnasında birçok kimsenin gayrimenkulüne idari haciz koyulduğunu, ancak kanuna aykırı bu hacizlerin daha sonra teker teker kaldırıldığını ifade etmiştir. Kendisine ait mülklere de Defter-i Hakani tarafından haciz kaydı koyulduğunu ve daha önce bunun kaldırılmasına yönelik bir talepte bulunulmadığından devam eden haciz kaydının silinmesini talep etmiştir (BOA, BEO. 351942, 2). Sadarettten Maliye'ye yazılan tezkire de ise Meclis-i Vükela tarafından gerçekleştirilen görüşmede 23 Aralık 1918 tarihli umumi af kararnamesine göre bu gibi mal ve mülklerin üzerine koyulan hacizlerin devamının caiz olamayacağından gerek İzzet Efendi'nin gerekse umumi aftan faydalananlara ait mülklerden haciz altında olanlar varsa onların hacizlerinin kaldırılması emredilmiştir (BOA, BEO. 351942, 1).

Sonuç

Şam eşrafından Âbidzâde ailesinin bir ferdi olan İzzet Holo Paşa, uzun yıllar Sultan II. Abdülhamid'in ikinci kâtiplik görevinde bulunmuştur. İzzet Holo Paşa, ailesinden kalan mirasın yanı sıra sultana yakınlığı sayesinde edindiği servetle bir vakıf kurmuştur. Bu vakfı tarihte önemli kılan gelişmeler ise II. Meşrutiyetin ilanının ardından vakıf mallarının müsadere ve bu müsadere karşısında ailenin verdiği hukuki mücadelelerdir. Bu çalışma, öncelikle vakfiyelerden hareketle İzzet Holo Paşa'nın vakıflarını incelemiş ve akabinde vakıf-müsadere ilişkisi bağlamında verilen hukuki mücadelenin sonuçlarını ortaya koymuştur.

İzzet Holo Paşa'nın 9 Ağustos 1904 tarihli ilk vakfiyesinden Medine'de kırk odalı bir ribat inşa ettiği ve eşi Behiye Hanım'ın ise bazı mülklerini bu ribat için vakfettiği tespit edilmiştir. Vakfiyede yer alan şartlar bu ribatın, Medine'deki sağlık hizmetlerine katkı sağlamak düşüncesiyle kurulan bir aile vakfı olduğunu göstermektedir. 1906 senesinin hemen başında ise İzzet Holo Paşa hem kendisi hem de hanımı ve

10 Sultan Mehmed Reşad'a ait 16 Şubat 1915 tarihli irade-i seniyye şöyledir: Suriye Vilayetiyle mülhakâtında kâ'in olup esbak kâtib-i sâni Ahmed İzzet Efendi ibn Holo Paşa ile zevcesi taraflarından vakf edilen müsakkafâtın vakfiyeti sahîh olarak mütevellisi bulunan mûmâ-ileyh Ahmed İzzet Efendi'ye teslimine ve işbu vakıf fazlasından Haremeyn-i Muhteremeyn'e mûmâ-ileyhin vakf eylemiş olduğu yedi yüz elli liranın dokuz yüz elli liraya iblâğına ve mûmâ-ileyh ile evlâdları taraflarından vakf olunan müstegallâtı vakfının gayr-i sahîh olmasına binâ'en mutasarrıfları yedlerinde arâzî-i emîriye olarak ibkâsına ve Medine-i Münevvere'de derdest-i inşâ bulunan medrese-i külliyyenin binâ ve inşâsına veya gallesinin Nezâret-i Evkâf-ı Hümayûnca tensib olunacak vücûh-i bîrr ü hayra sarf edilmek üzere yirmi beş bin lira vakf edilerek vakf-ı mezkûrun min ba'd nakz ve tahviline meclâl muhâl olduğuna ve evkâf ve arâzî-i mezkûrenin bâ-hatt-ı tevkî'i kuyûd-ı hâkânîye sebt ve tahrîrine dâ'ir Mahkeme-i Evkâf-ı Hümayûndan verilen i'lâm-ı şer'î mücebince mu'âmele-i lâzimenin îfâsına ruhsat verilmiş ve sâlifü'z-zikr i'lâm ve derûnunda mûnderic vakfiyenin ihlâl-i ahkâmını mü'eddî olacak sûrette gerek Evkâf Nezâretinin gerek İzzet Efendi ibn Holo Paşa ile zevce ve evlâdlarının vukû' bulacak da'valarının istimâ'ından hükkâm men edilmiştir. İşbu irâde-i seniyyenin icrâsına Evkâf Nâzırı me'mûrdur. fi 1 Rebiulahir sene [1]333 ve fi 3 Şubat sene [1]330 Mehmed Reşad (VGM. d. 597: 46; TK. GM. d. 2297, 3: 3).

ocuklarının tasarrufunda bulunan mülkler için temlikname çıkartmış ve bu mülklerin tamamını aile vakfına tahsis etmiştir.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra yurt dışına kaçmak zorunda kalan İzzet Holo Paşa'nın vakıfları dâhil bütün mal varlığı Divan-ı Harb-i Örfi tarafından hacz edilmiştir. Ancak İzzet Holo Paşa yurt dışında olmasına rağmen vakıf mülklerini hacizden kurtarmak için büyük bir hukuki mücadele başlatmıştır. Görülen davalar neticesinde İzzet Holo Paşa'nın vakfettiği arazi varidatının sadece 750 lirasının vücut-ı birre ve kalan büyük kısmının ise evladına şart ve tahsis edildiği anlaşılmış ve dolayısıyla bu vakıf evkaf-ı gayr-i sahiha olarak değerlendirilmiştir. Bu karar sonrasında hukuki mücadelesinden vazgeçmeyen İzzet Holo Paşa, davayı temyiz mahkemesine taşımıştır. 1915 senesinde görülen temyiz davasında anlaşmazlığın sebebinin İzzet Holo Paşa'nın vakfiyesinin düzensizliğinden kaynaklandığı hükmüne varılmıştır. Vakıf hukukuyla ilgili muteber kaynakların da incelenmesinin ardından ümera vakıflarının evlada tahsisinin gayr-i sahih olduğu, ancak vakfın tevliyet görevinin İzzet Holo Paşa'da kalmasının mümkün olduğuna karar verilmiştir.

Vakıf-müsadere ilişkisi bakımından İzzet Holo Paşa'nın vakıfları üzerinden yapılan bu çalışma, mutlakiyet ve meşrutiyet yönetimleri tarafından farklı uygulamalarla karşılaşan vakfın serencamını ortaya koymuştur. Bu vakıf için verilen hukuki mücadelede hukukun üstünlüğüne riayet edildiği ve vakıf hukukunun geçerli hükümlerinin işletildiği tespit edilmiştir.

Kaynaklar

1. Arşiv Kaynakları

1.a. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivleri (BOA)

Bab-ı Âlî Evrâk Odası (BEO.): 214407; 205659; 252873; 257227; 257228; 257285; 257664; 259516; 260934; 261292; 272042; 317167; 317621; 351942.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.): 1074/13; 2657/96; 2662/3.

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH. SAİD. d.): 4.

Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (DH. SYS.): 94/5.

İrade Evkaf (İ. EV.): 39/76.

Şura-yı Devlet (ŞD.): 3194/147; 73/6, 5.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y. A. HUS.): 524/29.

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y. A. RES.): 137/58; 139/16; 139/48.

Yıldız Esas Evrakı (Y. EE.): 15/80.

Yıldız Sadrazam Kamil Paşa Evrakı (Y. EE. KP.): 33/3213.

1.b. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi

Defterler (TK. GM. d.): 2297.

Fermanlar (TK. GM. FRM.): 1/32.

1.c. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

Defterler (VGM. d.): 597.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Abdülhamid'in Kara Kutusu Arap İzzet Holo Paşa'nın Günlükleri. Cilt 1-2 (2019). Haz. İbrahim Küreli. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Akarlı, Engin D. (1986). "Abdülhamid II's Attempt to Integrate Arabs into the Ottoman System". *Palestine in the Late Ottoman Period içinde (74-89)*. Ed. David Kushner. Jerusalem: Yad Izhak Ben-Zvi.

Akyılmaz, Sevgi Gül (2008). "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (Cilt 12, Sayı 1-2), 389-420.

Farah, Caesar E. (2002). "Arab Supporters of Sultan Abdülhamid II: 'Izzet Al-'Abid". *Arabs and Ottomans: A Checkered Relationship*. İstanbul: Isis Press. 393-414.

Georgeon, François (2012). *Sultan Abdülhamid*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: İletişim Yay.

Gör, Emre (2020). *Sultan İkinci Abdülhamid'in Mabeyn İkinci Kâtibi Arap İzzet Paşa*, İstanbul: DBY Yay.

Hastürk, Özlem (2019). *Arap İzzet Paşa (1852-1924)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Kanat, Sedat (2019). *II. Abdülhamid Döneminde Mâbeyn-i Hümâyûn ve Görevleri*. Ankara: Gece Akademi.

Kansu, Aykut (2001). *1908 Devrimi*. İstanbul: İletişim Yay.

Karataş, Mehmet (2006). "18-19. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Bazı Müsâdere Uygulamaları". *OTAM*, (19), 219-237.

- Kırmızı, Abdülhamit (2016). *Abdülhamid'in Valileri, Osmanlı Vilâyet İdaresi 1895-1908*. İstanbul: Klasik Yay.
- Köprülü, Fuad (1942). "Vakfa Ait Tarihî İstılâhlar: Ribât", *Vakıflar Dergisi*, sayı (2), 267-278.
- Öcün, Tuncay (1999). "Osmanlı Devleti'nde Müsadere Uygulamaları". Osmanlı. Ed. Güler Eren. Ankara: Yeni Türkiye Yay. (6), 371-383.
- Pakalın, M. Zeki (1983). "Müsadere", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi. (2), 624-626.
- Polat, Hasan Ali (2020). *II. Meşruiyet Döneminde Siyasî Sürgünler (1908-1918)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Süleyman Tefik (2011). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*. Haz. Tahsin Yıldırım ve Şaban Özdemir. İstanbul: DBY Yayınları.
- Tahsin Paşa (2015). *Yıldız Hatıraları*. Haz. Ahmet Zeki İzgöer. İstanbul: İz Yay.
- Telci, Cahit (2007). "Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (Cilt 26 Sayı 2), 145-166.
- Unat, Faik Reşit (1991). *İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hâdisesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Ünal, Mehmet Ali (1987). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere". *Türk Dünyası Araştırmaları*, (49), 95-112.
- Van Leeuwen, Richard (2012). *Bir Osmanlı Şehri Şam*. Çev. H. Ebru Aksoy. İstanbul: Küre Yay.
- Yasamee, Feroze A. K. (2018). *Abdülhamid'in Dış Politikası, Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878-1888*. Çev. Yusuf Selman İnanç. İstanbul: Kronik Kitap.
- Yüksel, Hasan (1992). "Vakıf-Müsadere İlişkisi (Şam Valisi Süleyman Paşa Olayı)". *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (12), 399-424.

